

Michał Moszyński, NIEMIECKI MODEL SPOŁECZNEJ GOSPODARKI RYNKOWEJ – PERSPEKTYWA RYNKU PRACY, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2016, stron 342, ISBN 978-83-231-3685-9

Sytuacja na niemieckim rynku pracy poprawia się od 2005 r., kiedy zarejestrowano rekordową liczbę bezrobotnych (prawie 5 mln), a stopa bezrobocia wynosiła niemal 10%. Doświadczenia globalnego kryzysu lat 2008–2009 i późniejsze wstrząsy zachodzące w Europie ukazały niemiecki rynek pracy w zupełnie nowym świetle.

Okazało się, że wykazał on zadziwiającą odporność na niekorzystne impulsy płynące z otoczenia, a otwarta gospodarka Niemiec szybko powróciła na ścieżkę wzrostu. W listopadzie 2016 r. stopa bezrobocia kształtowała się na poziomie 4,1% i należała do najniższych wśród krajów rozwiniętych. Poprawiła się dynamika tworzenia miejsc pracy i przepływy na rynku, spadło długookresowe bezrobocie, wzrosła aktywność zawodowa osób 50+, a stopa bezrobocia wśród osób młodych kontrastowała z krajami Południa Europy. Niemcy przebyły drogę „od chorego człowieka Europy do ekonomicznej supergwiazdy”, jak to określa się w literaturze ekonomicznej*.

Sukces gospodarczy Niemiec został osiągnięty pod szyldem społecznej gospodarki rynkowej (SGR), która pozostaje oryginalną propozycją ustrojową i stanowi funkcjonalną alternatywę względem anglosaskiego modelu neoliberalnego. Największe sukcesy formuła ta odniosła w dwóch dekadach po II wojnie światowej, kiedy kreatorem polityki gospodarczej był L. Erhard. Z jego odejściem skończyła się era pełnego zatrudnienia, a wraz z kolejnymi kryzysami naftowymi stopa bezrobocia skokowo rosła i utrzymywała się na coraz wyższych poziomach.

Próby rewitalizacji modelu w latach 80. zostały przerwane wielkim wstrząsem zjednoczeniowym, który pochłoniął olbrzymie środki finansowe, a konieczność odbudowy zrujnowanej gospodarki byłej NRD skupiła całą uwagę polityki. Właśnie w tym okresie nasiliły się wątpliwości, czy SGR może stanowić jeszcze atrakcyjną formę ustrojową i czy jest w stanie obronić swą odrębność przed trendami globalizacji i integracji napędzanej w znacznej mierze przez nieskrępowane siły rynkowe. Na to pytanie M. Moszyński próbuje znaleźć odpowiedź w swojej monografii.

Recenzowana publikacja wpisuje się w prowadzoną w świecie akademickim i wśród praktyków gospodarczych dyskusję o źródła sukcesów gospodarczych Niemiec i o naukach, jakie może przynieść obserwacja tego przypadku. Dla autora niemiecki rynek pracy i zachodzące na nim zjawiska stanowią pretekst i punkt wyjścia do podjęcia szerszych problemów – pytań o kondycję ekonomii jako nauki i o fundamenty ładu gospodarczego współczesnych gospodarek Zachodu w postkryzysowej rzeczywistości.

* C. Dustmann i in., *From Sick Man of Europe to Economic Superstar: Germany's Resurgent Economy*, „Journal of Economic Perspectives”, 2014, Vol. 28, No. 1, s. 167–188.

Rozważania prowadzone są na gruncie ordoliberalizmu, który – przypomnijmy – stanowi oryginalny niemiecki wkład do rozwoju myśli ekonomicznej i społecznej, rozwijający się od lat 40. XX wieku. Ten odłam neoliberalizmu wychodzi z tezy o pozytywnym wpływie państwa na kształtowanie warunków wzrostu gospodarczego, wolności jednostki i odpowiedzialności człowieka za siebie i społeczeństwo. Narracja prowadzona w rozprawie wykorzystuje aparaturę pojęciową tego nurtu, która dobrze się nadaje do analiz tak szeroko zakreślonych problemów oraz pozwala zrozumieć odrębność niemieckiego sposobu myślenia o gospodarce i filozofii uprawiania polityki ekonomicznej.

Wskazać tutaj można na najważniejsze z tych specyficznych ujęć.

Po pierwsze, przyjmuje się rozumowanie w kategoriach ładu gospodarczego z rynkiem pracy traktowanym jako porządek (subład) ogólnego ładu gospodarczego. Rynek pracy pozostaje powiązany z innymi obszarami gospodarki i społeczeństwa, zwłaszcza ze sferą zabezpieczenia społecznego, a funkcjonowanie tych sfer wzajemnie się warunkuje i wzmacnia.

Po drugie, dokonuje się rozróżnienia między polityką ładu gospodarczego a polityką procesową; pierwsza z nich polega na tworzeniu ram instytucjonalnych życia gospodarczego, druga – na ingerowaniu w procesy zachodzące na rynku. W koncepcji ordoliberalnej państwo ma koncentrować wysiłki na tworzeniu „dobrego” ładu, dzięki któremu procesy rynkowe nie będą wymagać tak rozbudowanej interwencji państwa.

Po trzecie, przyjmuje się, że roli kreowania i utrzymania ładu gospodarczego nie można powierzyć siłom rynku i pozostaje ona w gestii państwa. W tym celu niezbędne jest przestrzeganie zasad konkurencyjnego ładu gospodarczego, sformułowanych przez najważniejszego przedstawiciela ordoliberalizmu – Waltera Euckena.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów, wstępu oraz dość rozbudowanego zakończenia. Teoretyczna część pracy obejmuje dwa pierwsze rozdziały.

W rozdziale wprowadzającym zebrano i uporządkowano poglądy najważniejszych przedstawicieli ordoliberalizmu i prekursorów SGR na funkcjonowanie rynku pracy i prowadzoną na jego obszarze politykę. Zapatrywania te zebrano i sformułowano w formie zasad porządku rynku pracy SGR na trzech poziomach: wspomnianego ładu i procesu oraz poziomu socjologiczno-antropologicznego rynku, który dotyczy uwarunkowań kulturowych, instytucji nieformalnych i kontekstu psychologii społecznej.

W rozdziale drugim autor dokonuje zestawienia dorobku ordoliberalizmu z dokonaniem nowej i starej ekonomii instytucjonalnej. Porównanie programów badawczych i aparatury analitycznej prowadzi go do konkluzji, że oba nurty wykazują wiele analogii i proponuje dokonywać ich syntezy w procesach badawczych. Co więcej, dowodzi, że problemy podejmowane na gruncie nowej ekonomii instytucjonalnej zostały w wielu przypadkach znacznie wcześniej rozpoznane i rozwiązane przez ordoliberalistów.

Rozdział wieńczy wypracowanie modelu analitycznego, który rozwija wyabstrahowane wcześniej zasady porządku rynku pracy z bardziej współczes-

nymi koncepcjami. Model ten zostaje następnie wykorzystany w części empirycznej, obejmującej trzy kolejne rozdziały, do przebadania ewolucji niemieckiego modelu SGR w perspektywie rynku pracy i interpretacji prowadzonej polityki gospodarczej.

Krystalizowanie się modelu SGR po II wojnie światowej naszkicowane zostało w trzecim rozdziale. Autor omawia instytucjonalną obudowę niemieckiego rynku pracy i podkreśla, że kształtują ją takie rozwiązania, jak:

- autonomia taryfowa zagwarantowana w Konstytucji RFN;
- zasada współstanowienia;
- ustawodawstwo chroniące prawa pracownicze;
- ubezpieczenia na wypadek bezrobocia;
- federalny podmiot odpowiedzialny za politykę zatrudnienia i rynku pracy.

M. Moszyński podkreśla, że w odniesieniu do rynku pracy istotne jest podtrzymywanie przez państwo warunków dla rozwiązywania przez partnerów społecznych możliwie szerokiego zakresu spraw zgodnie z zasadą subsydiarności. Przykładem może być tu właśnie system taryfowy, w ramach którego partnerzy negocjują warunki pracy i płacy, a państwo próbuje stabilizować i chronić jego autonomię.

Analizując rozwój infrastruktury instytucjonalnej, wyodrębnia on trzy główne okresy jej rozwoju: 1948–1966, 1967–1982 i 1982–1989. Pierwszą cezurę stanowi zwrot ku keynesizmowi po odejściu Erharda ze stanowiska kanclerza. Rozbudowano wówczas instrumentarium aktywnej polityki rynku pracy i postawiono formalnie jako cel w polityce makroekonomicznej dążenie do osiągnięcia wysokiego stanu zatrudnienia. W fazie trzeciej (lata 80.) próbowano powrócić do ideałów SGR, jednak działania te były zbyt wąsko zakrojone, a wysiłki reformatorskie zostały przerwane przez zjednoczenie Niemiec.

Rozdziały czwarty i piąty dotyczą zasadniczego okresu badawczego rozprawy i odpowiadają dwóm kolejnym fazom ewolucji niemieckiego modelu SGR. Uwaga w czwartym rozdziale skoncentrowana została na przeniesieniu zachodnioniemieckich rozwiązań instytucjonalnych rynku pracy do byłej NRD i polityce prowadzonej na tym rynku przez związki zawodowe, organizacje pracodawców i rząd. Autor formułuje wniosek, że budowa porządku SGR na rynku pracy w nowych krajach związkowych odbiegała od celów i narzędzi typowych dla tej koncepcji. Prowadzono bowiem zbyt keynesowsko nastawioną politykę, przy niesprzyjającym socjologiczno-antropologicznym fundamencie rynku, jak skrótkowo można opisać efekty kilkudziesięciu lat gospodarki centralnie planowej.

Niestety, zbyt hojnymi świadczeniami i transferami nie udało się wzbudzić ducha przedsiębiorczości i nowe kraje związkowe „ugrzęzły” w wysokim strukturalnym bezrobociu przy wysokim niezadowoleniu społeczeństwa z reform. Podstawowym błędem było zbyt szybkie podniesienie płac, forsowane przez związki zawodowe, co doprowadziło do pogorszenia konkurencyjności i tak osłabionego wschodnioniemieckiego przemysłu.

Autor skupia też uwagę na ogólnoniemieckim rynku pracy i diagnozuje trapiące go problemy po zjednoczeniu Niemiec. Zbiera i porządkuje propozycje zmian porządku instytucjonalnego, formułowane przez środowiska naukowe, a następnie omawia podjęte reformy rynku pracy. Co ciekawe, za początek ważnych zmian wskazuje nie inaugurację reform Hartza w 2003 r., ale 1998 r., kiedy to rząd H. Kohla dokonał zmiany

paradygmatu w polityce rynku pracy z polityki aktywnej w stronę polityki aktywizującej. Reformy Hartza z lat 2003–2005 umiejscawia na poziomie ładu gospodarczego i analizuje ich efekty dotyczące procesów zachodzących na rynku pracy oraz socjologiczno-antropologicznego fundamentu rynku. W obrębie efektów procesowych wskazuje na zmiany w poziomie zatrudnienia, bezrobocia i jego kosztów, jak również bardziej szczegółowe rezultaty.

M. Moszyński zauważa, że główne hasło reform „wspierać i wymagać” stanowiło motto przyświecające decydom w próbie zmiany socjologiczno-antropologicznego fundamentu rynku. Korekta postaw i oczekiwań uczestników rynku pracy przedstawiona została na przykładzie rozwoju przedsiębiorczości, obniżeniu oczekiwań płacowych i większej odpowiedzialności partnerów taryfowych.

Dobrze się stało, że w opracowaniu zwrócono uwagę na efekty uboczne reform, a mianowicie sektor niskich płac i erozję normalnego stosunku pracy. Deregulacja rynku pracy i rozwój nietypowych form zatrudnienia doprowadziły bowiem do wzrostu udziału pracowników nisko wynagradzanych. Z drugiej strony patrząc, należy zauważyć, że w Niemczech na tle krajów OECD występują przeciętne nierówności dochodowe.

Ostatni rozdział wieńczy trzy wątki. Pierwszy dotyczy analizy źródeł dobrej reakcji niemieckiego rynku pracy na kryzys lat 2008–2009. Drugi stanowi ciekawe badanie realizacji materialnego zadania gospodarki „dobrobytu dla wszystkich” w optyce rynku pracy, w której wykorzystano metodę dekompozycji PKB. Trzeci temat wiąże się z obserwowanym trendem ponownego zacieśnienia uregulowań rynku pracy (reregulacji), który ilustruje między innymi wprowadzenie płacy minimalnej w 2015 r.

W zakończeniu autor podkreśla, że ładu gospodarczy niemieckiej SGR podlega *procesom historycznego rozwoju i przyjmuje różny kształt w zmieniających się uwarunkowaniach*. Zbudowany przez M. Moszyńskiego model analityczny pozwolił mu na wszechstronną analizę rynku pracy SGR i pozytywne zweryfikowanie przyjętej hipotezy, że *na obszarze rynku pracy niemiecki model gospodarczy odwołuje się wciąż do zasad ordoliberalizmu i SGR, jednak ich realizacja odbywa się w sposób niepełny, niespójny i zmienny w czasie*.

Polecając uwadze Czytelnika książkę Michała Moszyńskiego, pozwolę sobie podkreślić jej walory poznawcze. Jest to kompleksowe studium poświęcone problematyce rynku pracy, ułożone w szerokiej perspektywie ładu gospodarczego. Na uwagę zasługuje odwołanie się przez autora do dorobku ordoliberalizmu jako podstawy teoretycznej rozważań i konsekwentne wykorzystywanie jego struktur pojęciowych. To nieczęsto stosowana praktyka wśród ekonomistów spoza Niemiec.

Należy wysoko ocenić wartość naukową i poznawczą uzyskanych przez autora ustaleń. Ich naturalnym wzbogaceniem są ujęte w *Zakończeniu* rekomendacje z zakresu polityki społeczno-gospodarczej. Mogą one stanowić wartościowy materiał do dyskusji nad kierunkami polityki w naszym kraju.

Monografia została starannie przygotowana od strony redakcyjnej, z wykorzystaniem bogatej literatury źródłowej i na podstawie aktualnych danych statystycznych. Jest napisana bardzo dobrym językiem. Warto ją przeczytać!